

kaj kraško hišo dela "Kraško"

To, kar danes prepoznamo kot značilno kraško krajino s kraškimi vasmimi in hišami, je plod stoletja dolgega prilagajanja človeka na danosti kraškega prostora.

Veliko trdega dela, znanja in vztrajnosti je bilo potrebno, da si je človek ta neizprosni prostor, z malo obdelovalne zemlje in redkimi viri vode, postopoma preoblikoval tako, da si je lahko zagotovil vse potrebno za preživetje.

Kraška hiša je pomemben pričevalec tega razvoja. Kraški človek se je prilagajal naravnim danostim in družbenim spremembam. Ravno tako se je kraška hiša postopoma izoblikovala z dograjevanjem, preoblikovanjem in prilagajanjem novim zahtevam bivanja.

Vanjo je »vgrajenega« velika znanja in izkušenj o tem, kako se prilagoditi oziroma izkoristiti lokalne »gradbene« materiale, upoštevati podnebne posebnosti in ob tem varovati rodovitno zemljo. Nenazadnje kraška hiša pričča tudi o tem, kako je mogoče smiselno izkoristiti vedenja in zglede, ki so v ta prostor prihajali po številnih poteh, ki se križajo na Krasu. Vse to določa njeno podobo, ki jo danes prepoznamo kot »kraško«.

Poselitev Krasa in nastanek vasi

Nataša Kolenc

Poselitev Krasa sega v prazgodovino, globoko v preteklost sega tudi začetek zgodbe o kraški hiši. Kljub temu, da Kras ni nikoli ponujal ugodnih pogojev za življenje (pomanjkanje površinske vode in skromne obdelovalne površine), je bil, zaradi svoje zemljepisne lege na stičišču pomembnih poti, za naselitev ljudi vedno zanimiv. Prvi človeški sledovi na Krasu so iz kamene dobe (stari okoli 70.000 let), pričevanja o stalni naselitvi pa segajo v obdobje okoli 7.500 let pred našim štetjem. Ljudje so sprva za preživetje izrabljali spodmole (prostor pod previsom v skalovju) in jame, ki so jim verjetno služili kot pribežališča v sili in kot kulturni obredni prostor. Preživljali so se s pašništvom in nabiralništvom.

V času selitev plemen z vzhoda proti zahodu (okoli leta 1.500 p. n. št.) so staroselci s Krasa potrebovali varnejša prebivališča. Varnost so si zagotovili z zidavo gradišč, utrjenih naselbin na vzpetinah ali drugih težko dostopnih mestih, katerih megalomanski kamniti obzidni nasipi so se marsikje ohranili do danes. Prebivalci gradišč so živeli v preprostih, štirioglatih, lesenih kočah (z bivalnim prostorom, ognjiščem in shrambo), ki so skupaj tvorile nekakšne kraške »pravasi«. Preživljali so se s pašništvom in obdelovanjem redkih polj na ravninah.

Čas prihoda Rimljanov v te kraje, približno 200 let p. n. št., sovpada z obdobjem postopnega opuščanja gradišč ter postavitvijo naselij na ravninah bližje poljem. Dobre obdelovalne površine so bile redke in dragocene, zato so stavbe ob njih postavljali tesno skupaj v gruče.

Nižinsko gradišče Debela griža pri Volčjem Gradu. Avtor fotografije: Jože Požrl

Pogled na kraško krajino danes.
Avtor fotografije: Jože Požrl

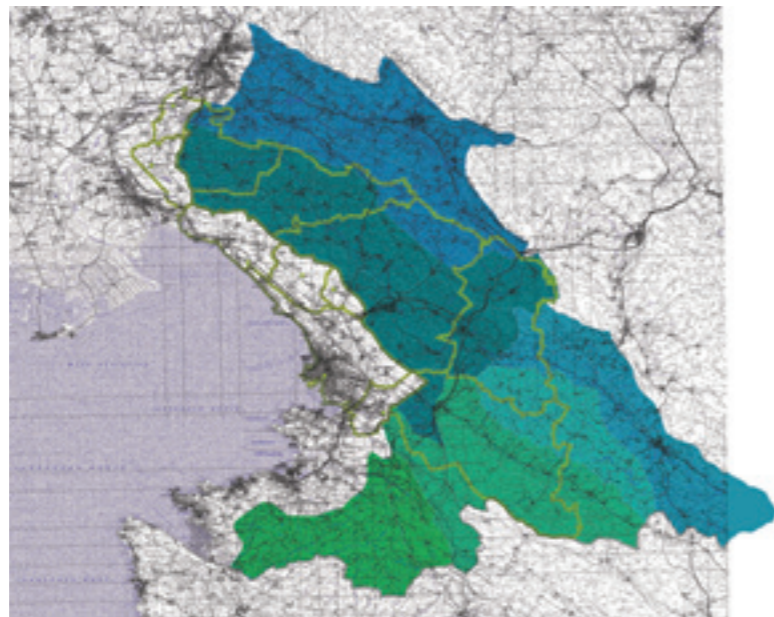

Pogled na kraško naselje danes.
Avtor fotografije: Jože Požrl

Prikaz območja značilne krajine matičnega Krasa v Sloveniji skupaj s sosednjimi krajinskimi območji, s katerimi deli več podobnih arhitekturnih značilnosti.

Vir: Občina Komen. Kraški okraj, Projekt INTERREG IIIA Slovenija - Italija 2000-2006.

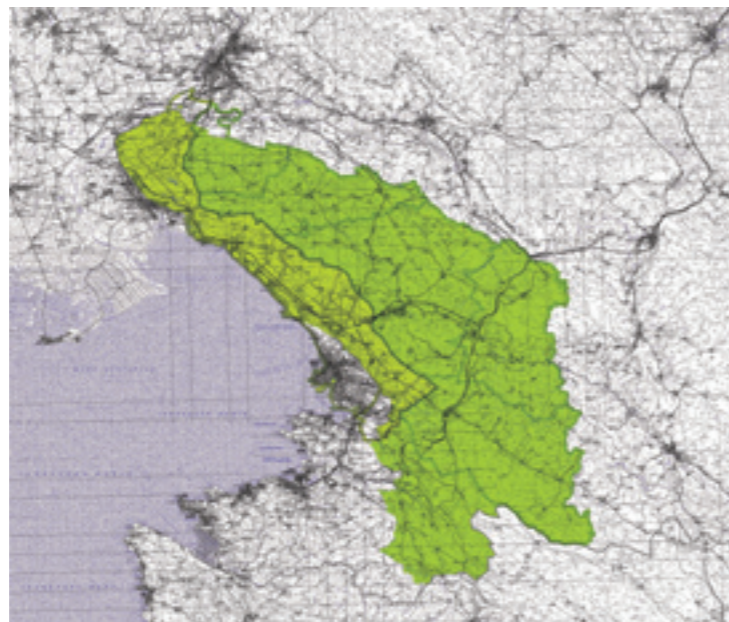
- kraške občine v Sloveniji
- kraške občine v Italiji
- Vipavska dolina
- Kras
- Dolina Reke in bistrsko Brkini
- Krasko subdinarsko primorje
- Slovenska Istra

Prikaz čezmejnega krajinsko in upravno zaokroženega območja matičnega Krasa (Kras-Carso).

Vir: Občina Komen. Kraški okraj, Projekt INTERREG IIIA Slovenija - Italija 2000-2006

- kraške občine v Sloveniji
- kraške občine v Italiji
- Kras v Sloveniji
- Kras v Italiji

Odločilni dejavniki razvoja kraške hiše

Ljubo Lah

Eden od poglobitnih dejavnikov, ki je določal razvoj kraške hiše, je uporaba kamna kot gradbenega materiala. Slednji se je na Krasu uveljavil razmeroma zgodaj. Bil je vseprisoten, dostopen vsakomur za manj zahtevno gradnjo na primer zidov okrog dvorišč ali nosilnih zidov stavb. Mnogokrat je bil uporabljen kar kamen, ki je ostal kot odvečen material pri izboljšavi kmetijskih zemljišč. Za izdelavo zahtevnejših delov stavbe (okenskih in vratnih okvirjev, kamnitih žlebov, šap, konzolnih nosilcev) so kamen pridobivali iz številnih kamnolomov. Ker je bilo kamna neprimerljivo več kot lesa, ta je bil zelo redek in zato dragocen, se je razvoj gradbene tehnologije razvijal predvsem v izrabi kamna.

Zamejenost stavbnih parcel je bila vzpostavljena v že zelo oddaljeni preteklosti, verjetno še v času zgodnjih fevdalnih odnosov v srednjem veku, ko naši predniki še niso bili lastniki zemljišč, na katerih so imeli svoja bivališča, in niti ne obdelovalne zemlje. Stavbni kompleks se je razvijal postopoma, po načelu dodajanja enot, ki omogoča, z značilnimi fasadami brez odprtih, postopno dozidavo in kasnejšo rast stavb, ne da bi bilo potrebno pred tem veliko rušiti. Danosti prostora, kot so obseg razpoložljive parcele, relief, kakovost tal, osončenost, smer vetrov, obstoječe poti in podobno, so ob kulturnih vplivih iz sosednjih pokrajin odločilno vplivali na način širjenja in oblikovanja domačij.

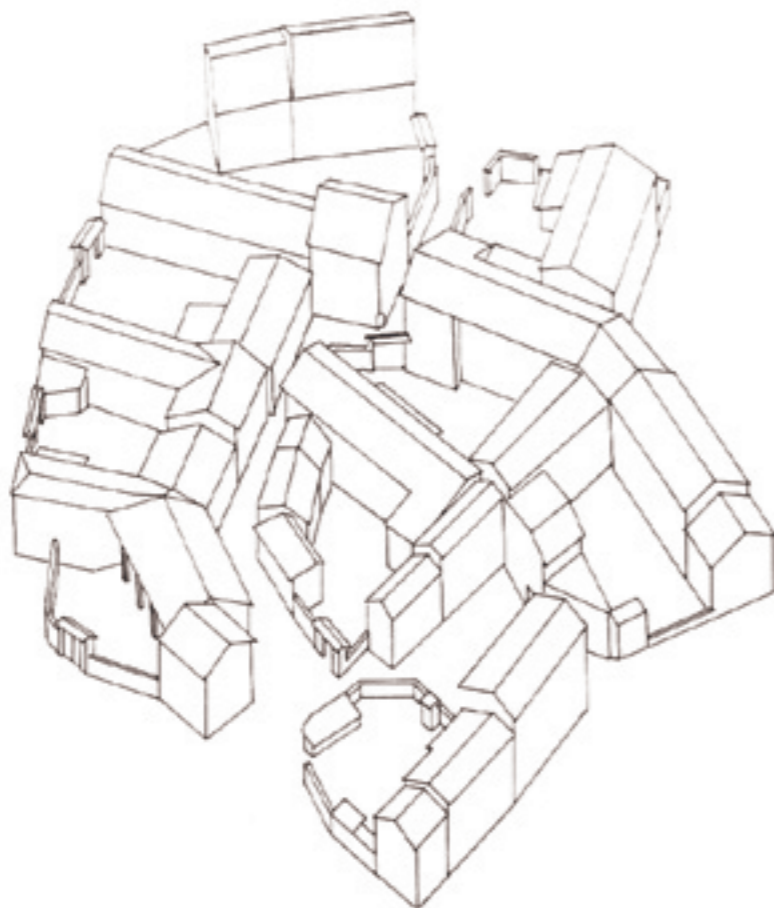
Avtor fotografije: Aleksandra Torbica

Stavbe kraške domačije so gradili na robu stavbne parcele

Izbor najugodnejše lege za stavbe je bil verjetno odvisen od meja parcele. Najboljši izkoristek prostora je narekoval gradnjo na robu parcele. Le tako je bilo mogoče v celoti izkoristiti danosti. Tak način zazidave parcele je omogočil poleg smiselne razporeditve stavb, ki so služile različnim namenom, tudi postopno izoblikovanje borjača – obzidanega in zaprtega dvorišča –, ki je bil osrednji, pred burjo zaščiten prostor, kjer je bilo skoraj vse leto mogoče izvajati najrazličnejša kmečka opravila. Kamniti zid je zapolnjeval praznine med stavbami, njegovo višino se je prilagajalo. Varoval je pred močnimi sunki ostre burje in hkrati ščitil domače živali.

Borjač se kot osrednji uporaben del kraške domačije ni mogel razviti tam, kjer je bilo zemljišče preveč nagnjeno, saj ne bi bil več primeren za vsakodnevno delo kot na primer v starem delu Štanjela, ki s tega vidika predstavlja izjemnost na Krasu, saj borjačev ni. Zato tam najdemo tako zasnovano domačij, ki so se na drugačen način prilagodile razmeram: ulice in stavbni nizi sledijo naravnim ravnim ploskvam griča (plastnicam reliefa).

Temeljna značilnost kraške arhitekture je zidava na robu stavbne parcele.

Vir: Ljubo Lah, Prenova stavbne dediščine na podeželju-KRAS, Tiskarna Novo Mesto 1994

Kraške domačije z borjači so dobro osončene in zaščitene pred burjo

Usmerjenost stavb, ki tvorijo domačijo, sta najprej določala obseg in oblika stavbne parcele. Stanovanjski del domačije običajno zaseda njen najugodnejši del. Vzpostavljene vaške poti, ki so določale dostopnost do stavb in dvorišča, so pomembno vplivale na razporeditev stavb na sami parceli. Dodatni odločilni dejavniki so bili še osončenost, zaščita pred vetrom in dežjem. Zasnova nove pozidave je bila odvisna tudi od predhodno pozidanih stavb v neposredni sosesčini. Na primer: stavba, ki je bila ob svojem nastajanju že zaščiten pred vetrom za sosednjo stavbo, ni potrebovala take zaščite, kot če bi bila izpostavljena burji. Od tod tolikšna pestrost in navidezne nelogičnosti (nekateri to imenujejo nered) pri snovanju stavb, ki si je ne moremo razložiti, če ne upoštevamo časa opravljenih pozidav v prostoru.

Ob zidavi stavbe doseči še naklonjenost soseda in z njim živeti še nadalje v sožitju je bil verjetno nujen izziv bivanja v strnjenih skupnostih. Ti odnosi so se lahko razvili v vzajemno pomoč med sosedi ali v dolgotrajne sosedske spore, v raj ali pekel bivanja v skupnosti. Še dandanes je tako.

Pogled na stanovanjski (desno) in gospodarski (levo) del domačije. Vir: Občina Komen

Avtor fotografije: Vojko Franetič

Zasnova naselij zasleduje najboljšo osončenost stavb in ustvarjanje zavetja pred burjo. Sklenjeni stavbni sklopi, ki pripadajo nekod tudi različnim domačijam, ustvarjajo vetro zaščito (temno označeno).

Vir: Ljubo Lah, Prenova stavbne dediščine na podeželju-KRAS, Tiskarna Novo Mesto 1994

Kraške domačije so vedno dograjevali in razvijali

Zelo verjetno je, da je bila povprečna kmečka hiša na Krasu že pred nekaj stoletji etažna stavba, ki je pod skupno streho združevala vse potrebno za ljudi in njihovo preživetje: hišo, štalo, v nadstropju morda kakšno mračno sobico oz. kamro in morda preprost skedenj. Sklepamo lahko, da so ob skromnih hišah, ki pa so bile vendar zidane iz kamna, že tedaj poznali najrazličnejše začasno zgrajene stavbe. Od 17. stoletja dalje so začeli kuhinjski prostor zidati kot spahnjenca v obliki izzidka in z močno poudarjenim visokim zidanim dimnikom. Z navedeno spremembo so se bivalne razmere izboljšale, saj je bila le ena stranica izzidane spahnjence odprta v prostor, zato je bilo dima manj, toplote ob ognjišču pa bistveno več. Pomembno izboljšavo v razvoju sta pomenili kasnejši uvedbi krušne peči in zidanega štedilnika v 19. stoletju, v marsikateri hiši na Krasu pa tudi veliko kasneje po prvi svetovni vojni. Tipične in zelo pogoste spremembe na kraških domačijah so se odvijale zelo pogosto z zamenjavami kritine in so povezane s preurejanjem glavne in na dvorišče obrnjene fasade.

Kraška hiša in ogenj

V prvih fazah razvoja kraških hiš je bilo ognjišče postavljeno v prostor, kjer so ljudje bivali skupaj z živalmi. Ker so bile hiše tedaj še lesene in krite s slamo, je pogosto prihajalo do požarov. Dim so odvajali kar preko vhoda ali iz niše nad vhodnimi vrati. To se je ohranilo tudi pri gradnji hiš s kamnom in uporabi kamnite kritine. Po mnenju nekaterih avtorjev so v izogib požarom po vzoru furlanske gradnje razvili spahnjence – izzidek z ognjiščem s praviloma trikapno streho –, iz katere se razvija visok dimnik. Z dimničnim odvajanjem dima so se higienske razmere v hiši bistveno izboljšale. Po drugih predpostavkah je spahnjenca simbol boljšega življenja v 18. in 19. stoletju, kar je pogojeno z gospodarskim razvojem bližnjega Trsta.

Spahnjenca nekoč.
Vir: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani

Spahnjenca danes.
Avtor fotografije: Nataša Kolenc

Prvotna povezava z nadstropno etažo so bile največkrat lesene ali kamnite zunanje stopnice ob pročelju hiše, ki so vodile na gank. Z ganka, ki ga je pokrival posebne vrste nadstrešek ali linda, tudi lindra, je potekal dostop do bivalnih prostorov v etaži, velikokrat pa tudi do senika ali shrambe. Marsikatera stavba je bila povečana in preurejena tako, da so stavbo razširili v smeri dvorišča. S povečanjem števila prebivalstva in novimi gospodarskimi potrebami v 19. stoletju so bile sezidane nove bivalne celice, kar spremeni nekdanje pročelje z novimi, večjimi in sodobnejše oblikovanimi odprtini vrat in oken. Razvile so se t. i. mnogocelične bivalne enote, v katerih je bilo stopnišče (konec 19. stoletja, večinoma pa v začetku 20. stoletja) predstavljeno v notranjost stavbe, spahnjence so marsikje ostale le kot sledovi izzidav, vidni ostanki vogalnih kamnov in preoblikovanega dimnika. Iz obdobja obsežnejših predelav stavb so tudi v zemljo in kamen vkopane vinske kleti. Te so postale nuja, kmalu pa tudi statusni simbol z razmahom vinogradništva v 19. in 20. stoletju. Danes postajajo vinske kleti že prestiž v gradnji.

Z razvojem kmetijstva, še zlasti govedoreje, so se v 19. stoletju močno povečale potrebe po drugih gospodarskih poslopih. Večanje števila prebivalstva, urbana širitev bližnjega mesta Trsta in postopno spreminjanje tradicionalne v moderno družbo pogojujejo potrebo po novih gospodarskih oziroma obrtnih priložnosti izven kmetijstva. Pomembno vlogo je pridobilo kamnarstvo, ki je z odprtjem velikih kamnolomov po Krasu, predvsem v Nabrežini, odigralo odločilno vlogo za nadaljnji razvoj Kraševcev, Krasa in njegove zunanje podobe. Vzoredno so z zemljiško odvezo leta 1848 kmetje prvič postali tudi lastniki zemlje, na kateri so živeli in se preživljali. Iz podložnikov so postali osebno svobodni, gospodarsko pa zagotovo še ne povsem osvobodjeni in samostojni.

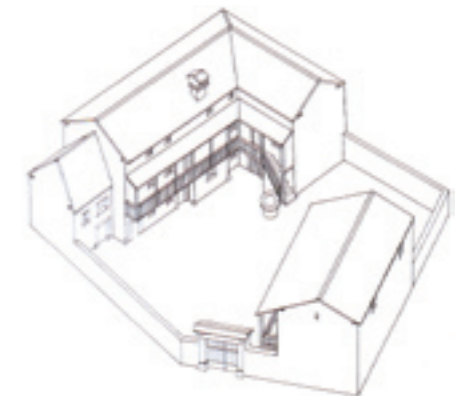
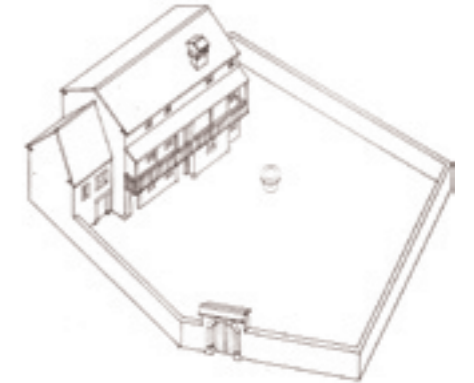
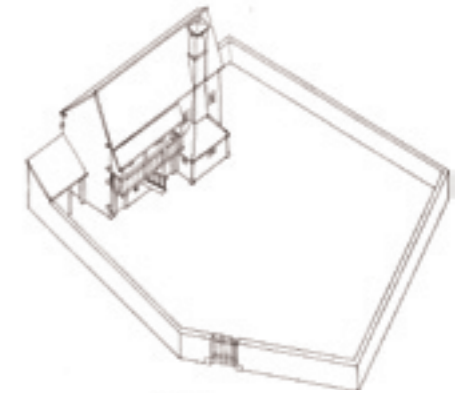
Rekonstrukcija slamnate kritine.
Avtor fotografije: Stanko Vitez

Prenovljena streha, krita s skrlami.
Avtor fotografije: Bogdan Zupan

Strehe na Krasu so bile sprva slamnate, nato kamnite in nazadnje korčne.

Kras je bil v 16. in 17. stoletju videti precej drugačen, kot je danes. Stavbnega fonda je bilo vsaj trikrat manj, naselja pa so bila razpoznavna predvsem po strmih dvokapnih (kamnitih) strehah. Strehe so bile krite pretežno s slamo ali s skrlami – klanimi ploščami iz slojevitega apnenca. Slamnate strehe so danes skoraj v celoti izginile, precej redke so tudi strehe, krite s skrlami. Najdemo jih le še na nekaterih sakralnih objektih, redkih gospodarskih poslopih in na stavbah, ki so že zaščitene kot kulturni spomeniki. V 19. stoletju se je na Krasu razširila uporaba korčne kritine, ki je pomenila pravo razvojno in tehnološko revolucijo. Kritina je namreč hitro pokazala svoje prednosti. Zaradi lažjega ostrešja je bilo potrebno manj lesa, ki je bil na Krasu vedno dragocen in iskan. Lahko jo je bilo obnavljati, relativno dobro se je obnesla tudi na burji. Obenem je bila njena prednost tudi v enostavnosti in ekonomičnosti zamenjavi s kamnito kritino. Ker je za korčno kritino potreben manjši naklon, kot za kamnito, so jo pogosto izvedli na način, da so ohranili sleme (pogosto tudi škarje) in pozidali obodne zidove ob napuščih. Tako so pridobili novo »mezaninsko« etažo (nizko podstrešje) oziroma kaščo, ki je bila zelo prikladna za sušenje in shrambo. Zaradi vsestranskih prednosti se je novost zelo hitro prijela in razširila v gradnji. Razvoj kritine na Krasu je primer spleta in medsebojnega vplivanja različnih dejavnikov: skrle, ki so običajno nadomestile slamo, so pomenile trajnejšo in predvsem ognjevarno kritino; opečnata kritina pa je odpravila slabost kamnite strehe, ki je zahtevala zelo masivno leseno nosilno konstrukcijo in trdnejše podporne zidove stavb.

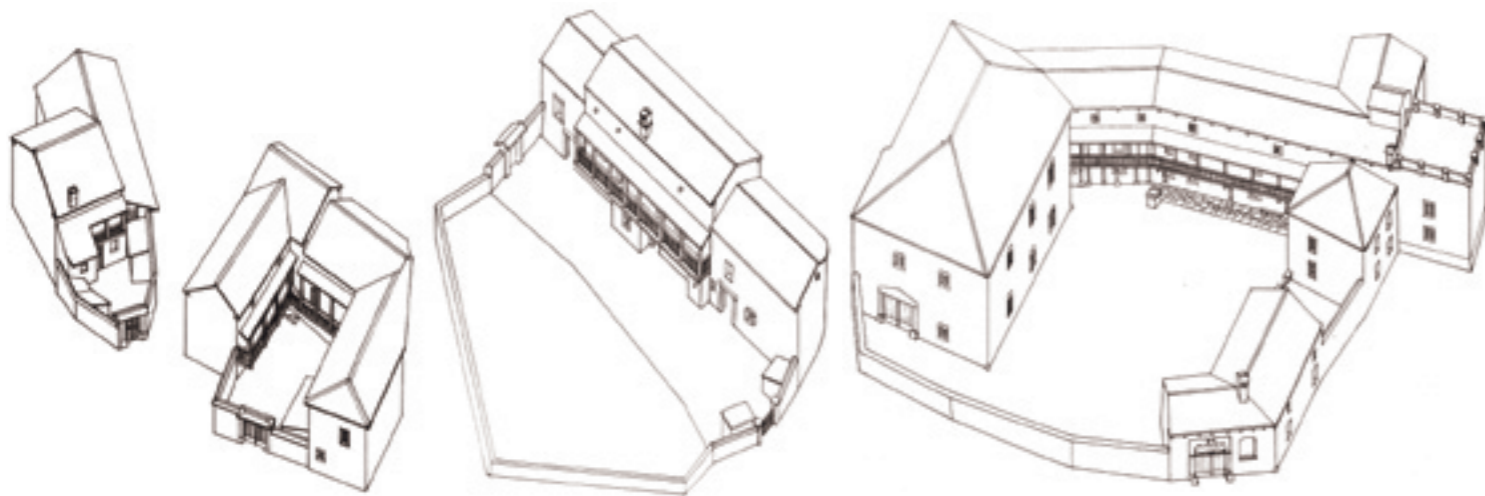

Shematicna rekonstrukcija razvoja značilnih prostorskih in oblikovalskih elementov kraške hiše.
Vir: Ljubo Lah, Prenova stavbne dediščine na podeželju-KRAS, Tiskarna Novo Mesto 1994

Pogled na opuščen kamnolom • Avtor fotografije: Ljubo Lah

Vse to je botrovalo temu, da so iz preprostih zaščitnih stavb (provizorijev) postopoma zrasla velika gospodarska poslopja – skednji, štale, hlevi –, ki so po obsegu, na bogatejših in premožnejših domačijah, začela preraščati stanovanjske dele domačij. Ob tem se je pokazala vsa kompozicijska prožnost in sestavljivost kraške hiše kot živega organizma. Posebna oblika adicijske gradnje, za katero so značilne stranske fasade brez odprtin, je omogočala, za razliko od sodobne gradnje, postopno dozidavanje in kasnejšo rast objektov – stanovanjskih in gospodarskih –, vendar vedno ob mejah parcele. Ali ni to uporabna zakonitost v gradnji tudi za sodoben čas?

Stavbna parcela je bila v veliki meri stalnica in je pogojevala možnost razvoja stavbnega niza znotraj parcele. Prikazane so le nekatere izmed možnosti razvoja stavbnega niza v odnosu do parcele ter v razmerju med gospodarskim in stanovanjskimi površinami. V preteklosti so vedno skušali racionalno in v največji meri izkoristiti prostor, tako pri najmanjših (kajžarskih) domačijah kot pri pravih kmečkih dvorcih. Vir: Ljubo Lah, Prenova stavbne dediščine na podeželju-KRAS, Tiskarna Novo Mesto 1994

Nekdanji način življenja na kraški domačiji

Jasna Fakin Bajec

Poleg splošnih družbenih in naravnih razmer je kraškim hišam vtisnil najpomembnejši pečat sam kraški človek z načinom življenja in dela na domačiji. Kraševcec je bil v preteklosti zelo povezan z naravo in naravnimi danostmi, saj so mu zemlja in njena bogastva nudili pglavitni vir življenja. Naravnemu okolju in glavnim gospodarskim dejavnostim, zlasti kmetijstvu, je prilagodil tudi svoje bivališče z notranjimi prostori in hišno opremo. Tako nam tudi

stavbe, če jih znamo »brati«, pripovedujejo zgodbe o življenju ljudi, njihovem težkem, vendar vztrajnem in pogumnem boju z naravnimi, političnimi in širše družbenimi razmerami. Ob teh mislih je lažje razumeti, zakaj je pomembno starodavne kamnite zidove, kjer so z mukami vklesani težki stavki in tudi lepe, prisrčne besede, ohranjati. Naj govoriijo tudi prihajajočim generacijam, kako so nekdanj na Krasu živeli njihovi predniki.

Družino so največkrat sestavljale tri generacije: stari starši, starši in otroci, ki so se jim ponekod pridružili neporočeni strici oziroma tete. Otrok je bilo vedno veliko, saj so za družino predstavljali pomembno delovno silo. Ker so se družine do druge svetovne vojne večinoma preživljale le od kmetijstva, je bilo njihovo življenje osredotočeno na golo preživetje na kmetiji. Delo je bilo porazdeljeno po spolih; moški so večinoma opravljali bolj tvegana in težka dela (oranje, preskrba z drvimi, košnja, delo v vinogradu), medtem ko so žene poleg gospodinjskih del izvajale še manjša kmečka dela (skrb za mlado živino, perutnino, okopavanje, grabljenje sena itd.). Vodenje družine je bilo vedno podrejeno moči enega od partnerjev, ni nujno da je to bil moški. Zlasti za Kraševke je bilo značilno, da so poleg vodenja gospodinjstva in vzgoje otrok, nezavedno odločale o strateških odločitvah družine (nakup zemlje, zidava hiše itd.).

Otroški živžav v zgornjem delu Štanjela leta 1945 • Hrani: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, zbirka: Foto oddelek Tiskovnega urada pri Predsedstvu vlade Slovenije.

Na poljih so gojili žitarice (pšenico, koruzo, ajdo, rž in oves), povrtnine (krompir, repo, zelje, ohrovt, fižol in drugo). Pomemben vir dohodka je prinašalo tudi vinogradništvo, saj je bilo vino teran zelo cenjena alkoholna pijača, katere cena ni padla niti v času italijanske oblasti, ko so se cene zaradi velike ponudbe vin zelo znižale.

Vino so shranjevali v kletih (hramih), v katere se je po kamnitih stopnicah stopilo iz dvorišča. Klet je bila največkrat delno vkopana pod stanovanjsko stavbo. Poleg lesenih sodov so nekatere družine v kletih imele še večje in manjše kamne v obliki loncev z mastjo, kjer so shranjevali suhomesne izdelke.

Kraška domačija iz Dutovelj s portalom, datiranim v leto 1673. Fotografija je bila posneta leta 1969 • Foto: Srečo Kolar, hrani: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani

Pri delu na polju so si pomagali z voli švicarske pasme ali konji. Slednje si je lahko privoščila le bogatejša družina. Obenem so vzrejali še krave sivke, prašiče in perutnino. Goveja živina je omogočala razvoj mlekarstva, ki je s prodajo mleka v Trst in Gradež prinašalo pomemben dohodek mnogim kraškim gospodinjstvom.

Vol pred domačijo v Tomaju leta 1945 • Hrani: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, zbirka: Foto oddelek Tiskovnega urada pri Predsedstvu vlade Slovenije

Volovska vprega leta 1945 • Hrani: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, zbirka: Foto oddelek Tiskovnega urada pri Predsedstvu vlade Slovenije

Na Krasu je bila pitna voda najdragocenejša dobrina, kar se je kazalo v načinu gradnje vodnjakov in figuralnem okrasju. Ob vodnjaku je bilo ponekod kamnito korito za napajanje živine.

Na »Močilovem« dvorišču v Skopem leta 1950 • Foto: Milko Matičetov, Hrani: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani

Zajemanje (kalanje) vode iz kvadratnega vodnjaka na domačiji v Komnu leta 1945 • Hrani: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja, zbirka: Foto oddelek Tiskovnega urada pri predsedstvu vlade Slovenije

Otroci pomagajo svoji mami pri pranju perila. Fotografija je bila posneta v Štanjelu leta 1945 • Hrani: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, zbirka: Foto oddelek Tiskovnega urada pri Predsedstvu vlade Slovenije

Središče družinskega življenja je bila zlasti pozimi »hiša« - prostor v pritličju (kuhinja), v katerem se je pri starejših bivalnih enotah stopilo naravnost z dvorišča, kasneje pa so pred ta prostor dodali manjšo vežo. V hiši je bila lesena miza, ob steni pa posebna polica s kamnito ploščo (škafenca), na kateri sta bila posoda (ška) z vodo in bakreno zajemalko (korc). Bogatejše kmetije so kasneje zgradile kamnito korito z železno pumpo, voda je bila speljana iz vodnjaka. Ob steni je bil tudi lesen sklednik za shranjevanje skled in krožnikov. Ponekod je bila v kuhinji še omara (vetrina), po tleh pa skrle. Večje kmetije so ob kuhinji imele manjši prostor (shrambo, suhoto), kjer so bile krušna peč, mentrga, ponekod imenovana vintla (leseni pripomoček za gnetenje kruha) in omara. Kruh so pekli enkrat tedensko, največkrat so jedli koruzni (sirkov) ali ajdov kruh, ob večjih praznikih tudi pšenični. V tem prostoru so tudi ličkali koruzo ali čistili repo.

Dnevni jedilniki niso bili bogati. Za kosilo razne mineštre (iz zelja, repe, ohrovta, ječmena, fižola in druge sezonske zelenjave), za večerjo največkrat polenta in mleko. Meso so jedli le ob večjih praznikih in poljskih opravilih.

Kmečka družina je zvečer posedla okrog odprtega ognjišča z živim ognjem.

Po prvi in zlasti po drugi svetovni vojni so ognjišča zamenjali štedilniki, obloženi z belimi keramičnimi ploščicami. Stari Kraševci so se s težavo ločili od ognjišča, saj niso verjeli, da si lahko ob zaprtem ognju lahko ogrejejo premrzle roke in noge.

Pri bogatejših kraških domačijah se je iz kuhinje ali manjše veže stopilo v sobo, imenovano kambra (današnja dnevna soba), ki je bila vedno ob osrednjem hišnem prostoru (kuhinja - hiši). Uporabljali so jo le za sprejem gostov ob večjih družinskih praznikih (krst, poroka, praznovanje obletnic). Pri nekaterih družinah so tu spali stari starši. Opremljena je bila z leseno mizo, omaro, kredenco (omara z zgornjimi steklenimi vratci). Kasneje so dobili še zofo oziroma divan. Po tleh so bile lesene deske.

Spalnice (kambre) so bile v nadstropju. Do njih se je stopilo po zunanjih stopnicah in ganjka. V sobah so poleg postelje in nočne omarice (škabelj) imeli omaro za shranjevanje oblek (kosenj) in ponekod omaro s predali (šentiž). Spali so na lubnici - slamnjači, polnjeni z ličkanjem. Nad posteljo je na steni visela nabožna slika. Ponekod je bila na tramu pod stropom napeta žica, na katero so obešali vsakdanja oblačila.

»Tonkovo« ognjišče v Volčjem Gradu leta 2005. Foto: Boštjan Štolfa, Hrani: Razvojno društvo Debela griza iz Volčjega Grada.

Dane pri Sežani. Ženski pripravljata večerjo za maskare leta 1963 • Foto: Marija Makarovič, hrani: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.

Katalog značilnih elementov kraške arhitekture

Aleksandra Torbica

Katalog značilnih elementov kraške arhitekture ne more zajeti vse pestrosti tehnoloških in oblikovnih rešitev, ki so jih skozi stoletja izoblikovale izkušnje in ustvarjalnost kraškega človeka. Služi nam le kot orodje za vpogled v vse tiste pglavitne sestavine kraške hiše, ki tvorijo njeno značilno podobo. Pomaga nam prepoznati značilne elemente kraškega stavbarstva tudi na hiši, ki jo prenavljamo ter nas spodbuditi, da jih bomo pri obnovi v čim večji meri obvarovali pred uničenjem.

Vir: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani

Umestitev na parceli in oblika kraške hiše

Umestitev na parceli

Kraško hišo praviloma tvori niz stavbnih volumnov, postavljenih vzdolž roba parcele. Stavbe so najpogosteje obrnjene tako, da z osončenimi, južnimi ali zahodnimi fasadami, gledajo proti borjaču (dvorišču), severne ali vzhodne fasade pa predstavljajo hrbet, ki ga hiše kažejo ulici (gasi) oziroma burji. Praviloma se v kraško hišo dostopa preko borjača. V primeru, da je borjač ograjen z obodnim zidom ali obdan s stavbnim nizom, se vanj dostopa preko značilnega vhoda – kolone.

Avtor fotografije: Jože Požrl

Pogled na fasade proti ulici (gasi).
Vir: občina Komen, Avtor fotografije: Vojko Franetič

Pogled na obodni zid z kolono.
Avtor fotografije: Mitja Mozetič

Oblika kraške hiše

Osnovna oblika tlorisa stavbnih enot kraške hiše je (nepravilen) pravokotnik, z relativno majhno širino (5 do 6 m), ki so jo na nek način določali nekdanje razpoložljivi gradbeni materiali. Stanovanjske hiše so praviloma dvoetažne (pritličje, nadstropje). Tretja etaža se pri običajnih stavbah pogosto pojavlja kot nizko podstrešje, največkrat kot posledica menjave kamnite kritine z opečnato (korci). Osnovni volumen na dvoriščni, osončeni fasadi običajno dopolnjuje gank z ali brez zunanega stopnišča. V večjih domačijah in ko to dovoljuje teren, se na Krasu pojavljajo tudi kleti. Izjeme so »mestne« hiše v večjih naseljih na Krasu, ki imajo vsakostransko strukturo, značilno za vsa mediteranska mesta.

Avtor fotografije: Jože Požrl

Avtor fotografije: Bogdan Župan

Kraševci starih hiš niso rušili, temveč dograjevali, predelovali in prenavljali.

Najbolj cvetoči čas dograjevanja kraških bivalnih enot je bil konec 18. in v 19. stoletju v t. i. kraški renesansi, ki je bila posledica gospodarskega razvoja bližnjega Trsta, kjer so Kraševci služili dodatne dohodke. Svoj zaslužen denar so namenjali za izboljšavo bivalnih enot. Ker se po prvi svetovni vojni zaradi neugodnih ekonomskih razmer v vaseh, ki niso doživele vojne vihre, ni veliko gradilo, danes ohranjene stavbne značilnosti, t. i. tradicionalna arhitektura, segajo v obdobje 19. stoletja.

Fasade

Nosilni zidovi stavb

Nosilni zidovi so skoraj brez izjem kamniti - z različno kakovostjo zidave, z bolj ali manj obdelanimi kamni, iz bolj ali manj kakovostnega kamna. Ta je praviloma prihajal iz kamnolomov iz bližine vasi in bil večkrat »recikliran«. Zidovi stavb so bili običajno zidani tako, da so bili bolj ali bolj obdelani kamni uporabljeni na zunanjih straneh zidu, sredica zidu pa je bila zapolnjena z nasutjem. Pri zidanju so uporabljali skromno apneno malto – apna, kot veziva, je bilo v njej pogosto le za vzorec, visoka pa je vsebnost zemlje, ki je v malto prišla skupaj s peskom. Cementa do 20. stoletja na Krasu niso uporabljali. Način gradnje je pogojeval debelino zidov (do 70 cm in več).

Foto vir: Arhiv Graditeljstvo Henigman d.o.o.

Apneničarstvo na Krasu

Apneničarstvo ima na Krasu dolgo tradicijo, saj je kraški kamen predstavljal osnovno surovino za pripravo apna. Kljub temu je bila ta dolgotrajen in zahteven proces, poleg tega, je bilo na Krasu težko zagotoviti dovolj goriva za njegovo žganje. Za pripravo povprečno velike apnenice – frnaže so porabili več tednov ter več kot sto vozov drvi. Apno je največkrat odkupila vas, na katere zemljišču je apnenica bila postavljena. Vaščani so največkrat tudi zagotovili gorivo za njeno pripravo. Kraševci so apno uporabljali pri gradnji kot vezivo pri izgradnji zidov ter pri apneni malti za pripravo ometov. Uporabljali so ga tudi za

beljenje oziroma razkuževanje prostorov in za škropljenje vinske trte. Hranili oziroma gasili so ga v t. i. »japnci«, ki jo je imela skoraj vsaka hiša.

Več o izdelavi apna lahko najdemo na spletnih straneh Restavratskega centra (Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratski center) pod rubriko Metode in tehnologije, Tehnologije obnove stavbne dediščine. www.rescen.si

Ometi

Večina tradicionalnih kraških hiš je bila ometanih. Zunanji ometi so bili izdelani iz tistega, kar je bilo na voljo: malo apna, peska, nabranega v okolici vasi, pomešanega z zemljo in vodo. Barvo ometov je pogojevala barva peska in v njem primešane zemlje. Ker je bilo tako apna kot peska na voljo bolj malo, so bili običajno ometi tanki. Ponekod tako zelo, da so komaj, ali sploh ne, pokrili večje kamne. Glavne vhodne fasade stanovanjskih hiš so bile ometane bolje, ostale slabše. Glavne fasade so bile tudi pogosteje beljene z apnom - v naravni beli barvi ali z dodatkom naravnih pigmentov modre, zelene, rdeče ali rumene barve. Pomembnejše, večje in mlajše, stavbe so se ponašale z debelejšimi ometi, bolj zglajenimi površinami ali celo zaključnim slojem iz fine malte, s profilacijami in drugim fasadnim okrasjem.

Pogled na fasado proti burji (desno) in osončeno glavno fasado (desno) istega objekta.
Avtor fotografije: Aleksandra Torbica

Le manjši objekti ali stranske fasade (v okviru možnosti dozidave) v preteklosti niso bili ometani, na mnogih fasadah, ki jih vidimo danes, se kaže kamnita struktura hiše, kar je posledica odpadanja ometa.

Vir: Pepa s Krasa • Avtor fotografije: Borut Benedejčič

Cokel – stik fasade s tlemi

Tradicionalna kraška hiša cokla, torej posebej obdelanega dela fasade na stiku s tlemi, ni poznala. Bolj ali manj grob omet je bil enostavno podaljšan do tal, ali je bil zaključen nad izstopajočimi večjimi kamni pri tleh. Redke kraške izvedbe cokla so bile omejene na največje in najpomembnejše stavbe z gladkimi fasadami, cokel je bil izdelan v bolj grobi izvedbi osnovnega ometa, ki je zagotavljal lažje vzdrževanje, ali obložen z rezanim kamnom.

Avtor fotografije: Nataša Kolenc

Gank (Ganjik)

Gank je še eden prepoznavnejših elementov kraške hiše. Prišel naj bi iz Furlanije skupaj s koruzo. Skladno s kraško logiko je postavljen na osončeni, pred burjo zaščiteni, dvoriščni fasadi. Služi kot zunanji pokriti dostop do prostorov v zgornji etaži; vodi do sob ali do gospodarskih prostorov. Na ganku so med drugim sušili pridelke. S pritličjem ga najpogosteje povezujejo kamnite stopnice.

Vir: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani
zbirka: Foto oddelek Tiskovnega urada pri Predsedstvu vlade Slovenije

Avtor fotografije: Stanko Vitez

Vir: Pepa s Krasa • Avtor fotografije: Borut Benedejčič

Vir: Občina Komen • Avtor fotografije: Vojko Franetič

Avtor fotografije: Nataša Kolenc

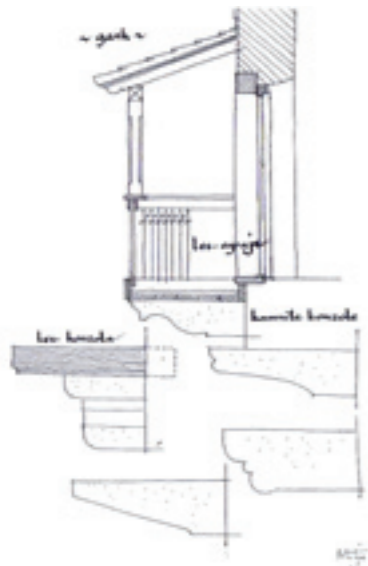

Avtor fotografije: Ljubo Lah

Avtor fotografije: Bogdan Zupan

Risbe: Mitja Mozetič

Tipičen gank je naslonjen na lesene in / ali kamnite konzole (medioni, medoni), ki so vpete v nosilni zid fasade. Gank praviloma nima zunanjih podpornih stebrov ali zidov (poznane so tudi izjeme z zidanim gankom oziroma lesenimi ali kamnitimi stebri), kar pogojuje njegovo širino, saj je lahko širok le toliko, kolikor so lahko dolge konzole, ki ga nosijo. Nad konzolami so najpogosteje postavljeni leseni plohi, ki tvorijo pohodni tlak. Kamnite konzole imajo značilno obliko, ki je posledica tehnoloških lastnosti kamna. Tako medioni kot lesene konzole se pojavljajo v preprosti izvedbi, ali pa so bogato okrašeni, kar velja zlasti za kamen. Pogosti so tudi ganki, ki jih nosijo kovinske traverze in imajo betonski pod. Ta izvedba največkrat priča o posledicah dveh svetovnih vojn v prejšnjem stoletju.

Prvi ganki so bili najverjetneje postavljeni tako, da so jih naslonili na obstoječ objekt, ki je bil krit s skrlami. Gank so pokrili z nadstreškom (lindo), kritim s korci. Ko se razširi uporaba korčne kritine, se napušč nad gankom pojavlja kot preprost podaljšek strehe, ali pa kot samostojna nadstrešnica pod odprtini nizkega podstrešja. Osnovna konstrukcija linde je praviloma lesena, s špirovci, ki so vpeti v zid. Nad špirovci je najpogosteje nameščeno prečno letvanje (remelni), ki nosi planete. Nad te so z malto pritrjeni korci. Bogatejšo izvedbo predstavljajo linde z okrašenimi glavami špirovcev in trapezni rdeče-beli vzorec planet, ki se ga ustvari z diagonalnim namakanjem planet v apno.

Vir: Občina Komen • Avtor fotografije: Vojko Franetič

Avtor fotografije: Stanko Vitez

Avtor fotografije: Bogdan Zupan

Avtor fotografije: Stanko Vitez

Avtor fotografije: Mitja Mozetič

Na Krasu so se razvile tudi značilne oblike ograj: bolj preproste, z nekaj vodoravnimi lesenimi letvami, ali bolj dodelane, z razmeroma tankimi pokončnimi letvami, ki govorijo o redkosti lesa na Krasu. Ograje so v vseh primerih pritrjene na pokončne lesene stebričke, vpete med pod ganka in streho.

Avtor fotografije: Ljubo Lah

Vir: Pepa s Krasa • Avtor fotografije: Borut Benedejčič

Vir: Občina Komen, Avtor fotografije: Vojko Franetič

Vrata

Zaradi dolgoletnega, tudi več stoletnega, razvoja je na fasadah kraških hiš mogoče zaslediti pisano množico različnih vratnih odprtin. Najpogostejše so vratne odprtine v obliki širših ali ožjih pokončnih pravokotnikov z okvirjem iz značilnih kamnitih jert, najpogosteje grobo štokanih, lahko tudi razmeroma bogato obdelanih. Jerte so eden najbolj razširjenih kamnoseških izdelkov na Krasu. Uporaba kamnitih jert je pogojevala omejeno širino odprtine. Redkejša so vrata s polkrožnim ali nižanim lokom, kot tudi vrata z značilnim »gorncem« (trikotno preklado), ki razbremenjuje kamen v primeru širših vrat. Taka so bila najpogosteje vrata v hram. Pri skromnejših izvedbah ali na gospodarskih poslopijih so vratni okvir lahko tvorile izključno lesene jerte.

Avtor fotografije: Mitja Mozetič

Krila vhodnih vrat v bivalni del kraške hiše so bila lesena, običajno razmeroma preprosta, enokrilna, pri širših vhodih pa dvokrilna. Pri mlajših izvedbah so bila vrata včasih delno zastekljena, steklo je bilo zaščiteno s kovano mrežo (gartre). Pri bogatejših hišah, poleg bogato izklesanih kamnitih okvirjev, zasledimo tudi bogato okrašena lesena vratna krila. Oblikovanje vrat je bilo vedno odsev pomena prostorov, v katere si skozi vstopal.

Vhodi v stanovanjski del objekta:

Vir: Pepa s Krasa • Avtor fotografije: Borut Benedejčič

Primer vratnih odprtin na stanovanjskem objektu, kjer so jerte v pritličju kamnite, medtem ko so v nadstropju lesene. Avtor fotografije: Nataša Kolenc

Vir: Občina Komen • Avtor fotografije: Vojko Franetič

Vir: Občina Komen • Avtor fotografije: Vojko Franetič

Vhodi v gospodarski del objekta:

Avtor fotografije: Nataša Kolenc

Primer vratnih odprtih na gospodarskem objektu, kjer je vhod v štalu spodaj zaznamovan s kamnitim okvirjem, vhod na senik zgoraj, pa je okvirjen s preprostimi lesenimi jertami.

Avtor fotografije: Aleksandra Torbica

Avtor fotografije: Nataša Kolenc

Vir: Občina Komen • Avtor fotografije: Vojko Franetič

Trdnost kraškega kamna

Če opazujemo razvoj kamnitih okvirjev oken in vrat, bomo lahko opazili, da je tudi ta povezan z razvojem znanja uporabe kamna v gradnji. Prvotne okenske odprtine so majhne, z majhnimi kamnitimi jertami. Jerte so postavljene na zunanji strani zidu, medtem ko na notranji strani težo zidu nosi kamniti lok ali lesena greda. Kraški kamen sodi med apnence, ki imajo, v primerjavi z drugimi kameninami, razmeroma nizko tlačno in upogibno trdnost. Od tod najbrž tudi značilna trikotna oblika kamnite preklade pri kolonah (gorenc) in pri širših odprtinah. Osrednji del je povišan, da lažje prenaša težo nad njim.

Avtor fotografije: Ljubo Lah

Vir: Arhiv Graditeljstvo Henigman d. o. o.

Avtor fotografije: Mitja Mozetič

Okna

Tudi okna so se skozi čas spreminjala in danes, tako kot to velja za vrata, jih lahko zasledimo v več oblikah. Majhne in redke okenske odprtine so sčasoma postajale večje in številčnejše. Danes kot najbolj pogosto tradicionalno obliko prepoznamo okensko odprtino v obliki pokončnega pravokotnika, z značilnim razmerjem med širino in višino, z okvirjem iz kamnitih jert. Te so, tako kot pri vratih, lahko bolj ali manj obdelane. Praviloma so okenske odprtine na burji izpostavljenih fasadah in gospodarskih objektih manjše, medtem ko so na osončenih delih stanovanjskih stavb večje. Kraška posebnost so kratke kamnite »strešice« nad oknom, ki služijo kot zaščita pred vremenskimi vplivi. Kamnite (skrlate) nadstrešnice redkeje najdemo nad vratnimi odprtinami. Po prvi svetovni vojni so se, skupaj z novimi materiali (jeklene preklade, beton), uveljavila okna večjih dimenzij, z okvirji iz zglajene fine malte ali pa brez njih.

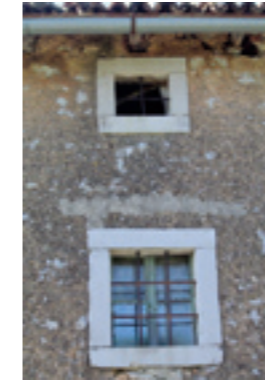
Avtor fotografije: Ljubo Lah

Tradicionalna kraška okna so izdelana iz domačega lesa. Najpogosteje so dvokrilna, z enostavnimi, razmeroma tankimi profili in deljena s križi. Mala okna so bila enokrilna.

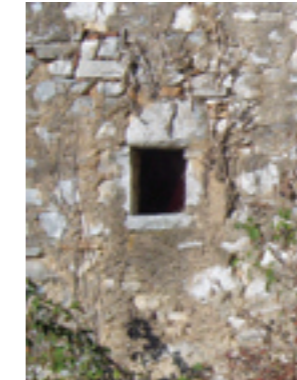
Kraševci so v kamnite okenske okvirje pogosto vgrajevali kovinske križe ali mreže (gartre).

Avtor fotografije: Stanko Vitez

Avtor fotografije: Nataša Kolenc

Avtor fotografije: Aleksandra Torbica

Vir: Občina Komen,
Avtor fotografije: Vojko Franetič

Avtor fotografije: Nataša Kolenc

Kovaštvo na Krasu

Delo kovačev je bilo pretežno usmerjeno v izdelavo in popravilo različnih orodij za vsakodnevno uporabo, bolj ohranjen je njihov prispevek pri izdelavi potrebnih stavčnih delov in opreme. Najbolj razširjeni so okenski križi oziroma mreže, zelo lepe izdelke je mogoče najti tudi med drobnejšimi izdelki, kot so okenski ali vratni tečajji (panti), kljuke in podobno. Likovno zelo kakovostne in nenadomestljive izvedbe je mogoče najti tudi pri kovanih ograjah.

Škure (polkna)

Tako kot vse ostalo so bile škure (polkna) na Krasu tradicionalno prisotne samo tam in samo takrat, ko je bila njihova funkcija nujno potrebna: kot nadomestilo za steklo, za zaščito okna pred vremenskimi vplivi in šele kasneje kot način senčenja. Njihova razširjenost je povezana tako s povečanjem okenskih odprtin, kot tudi z izboljšanjem gnetnega položaja prebivalstva. Škure so običajno preproste, »polne« izvedbe. Škure s pregibnimi letvami so mlajše izvedbe. Pojavljajo se tudi iz ravne pločevine, ki ščitijo okna v pritličnih in lahko dostopnih delih stavb.

Avtor fotografije: Aleksandra Torbica

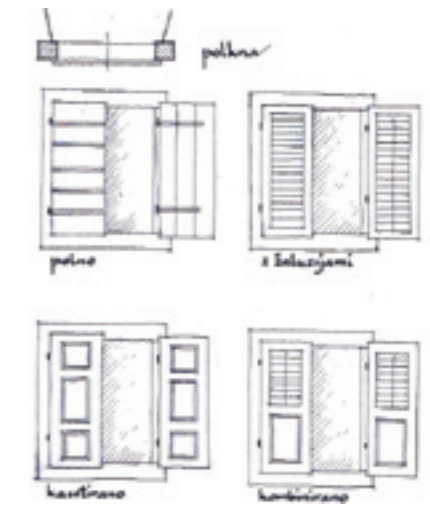

Avtor fotografije: Mitja Mozetič

Vir: Občina Komen • Avtor fotografije: Vojko Franetič

Avtor fotografije: Mitja Mozetič

Risba: Mitja Mozetič

Avtor fotografije: Mitja Mozetič

Streha

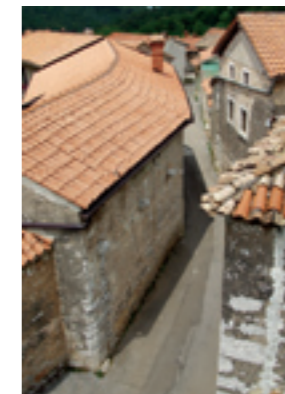
Oblika strehe

Strehe na Krasu so pretežno dvokapnice, bolj ali manj simetrične, s slemenom, vzporednim z daljšo stranico hiše. V posebnih primerih (na primer pri hišah, postavljenih z bokom proti ulici) in pri večjih širših objektih se pojavljajo tudi tri ali štirikapnice. Pri malih stavbah in dozidavah so običajne tudi enokapnice. Naklon je vezan na izbor kritine in znaša pri koricah od 18 do 27 oz. 28 stopinj, pri skrlah okoli 45 stopinj.

Vir: Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani • zbirka: Foto oddelek Tiskovnega urada pri Predsedstvu vlade Slovenije

Avtor fotografije: Nataša Kolenc

Avtor fotografije: Jože Požrl

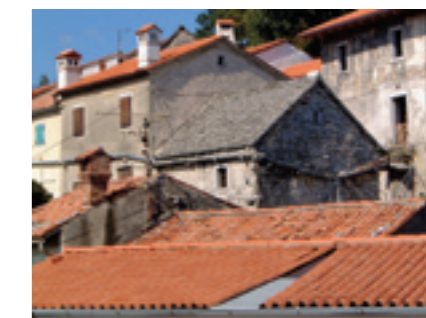
Kritina

Kritina daje strehi največji pečat. Na Krasu je bila prvotno slamnata, nato skrlata, sedaj prevladujoča opečna korčna kritina je eden od simbolov pripadnosti Krasa mediteranskemu svetu. Na mestih, kjer je streha še posebej izpostavljena burji, je korčna kritina obtežena s kamni.

Vir: Pepa s Krasa • Avtor fotografije: Tanja Godnič

Avtor fotografije: Aleksandra Torbica

Ostrešje

Nosi kritino in strehi daje obliko. Običajno je preprosto, izdelano iz hrastovih ali kostanjevih tramov, ki z omejeno razpoložljivo dolžino pogosto določajo širino stavb. Na Krasu, kljub navidezni preprostosti, najdemo tudi zanimive konstrukcije z umetelno izdelanimi detajli

Ostrešje za kamnito kritino

Ostrešje za težko skrlato streho je precej robustno. Sleme (jona) je pogosto dodatno prečno podprto s pomočjo škarij (kobile). Zaradi razbremenjevanja so pogoste tudi vmesne, s slemenom vzporedne lege. Nanje so včasih naslonjeni špirovci ali kar neposredno položeni močni leseni plohi, ki podpirajo skrle.

Avtor fotografije: Mitja Mozetič

Avtor fotografije: Aleksandra Torbica

Ostrešje za opečnato kritino

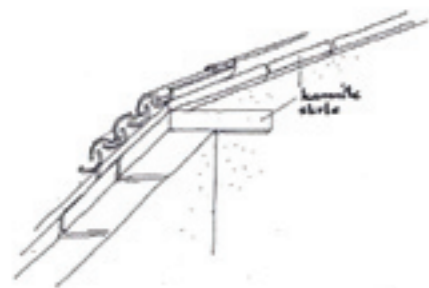
Tradicionalno ostrešje za streho krito s korčno kritino tvorijo prečna slemenska lega (jona) ter špirovci (vzdolžni trami). Pri večjih razponih je sleme dodatno podprto s škrajami. Podlaga za korce je tradicionalno narejena iz opečnih planet, položenih na prečne letve (remelni). Korci so bili na planete pritrjeni z apneno malto.

Napušči (linde) in zaključki strehe

Značilni napušči so eden najbolj prepoznavnih elementov kraške arhitekture. Pri njihovem oblikovanju obstaja preprosto pravilo: so kratki in zaključeni z nizom skrle. Bogatejše so izvedbe z bogato obdelanim kamnom ali oblikovani v malti. Kratki napušč tvorijo skrle oziroma kamnite plošče, ki iz ravnine fasade segajo v dolžini do 10 cm. Daljši napušči (linde) oziroma nadstrešnice se največkrat pojavljajo zaradi potrebe po zaščiti vratnih odprtih (vhodna vrata, vrata senika na primer) ali pa v primeru strehe nad gankom ter za senčenje fasade. Osnovno strukturo linde praviloma tvorijo špirovci, vpeti v fasado, čez katere so pri preprostejših izvedbah prečno postavljeni leseni plohi. Najbolj pogosto so nad špirovce prečno postavljene letve (remelni), ki nosijo planetke, na katere so z malto pritrjeni korci.

Avtor fotografije: Aleksandra Torbica

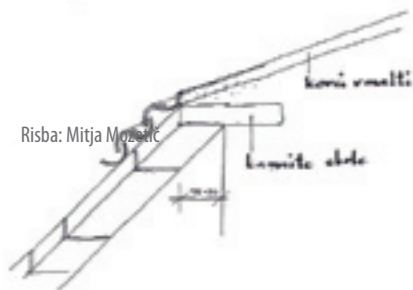

Napušči na stranskih fasadah pri starih skrlatih strehah kot tudi pri mlajših korčnih strehah so zelo kratki, ali pa jih sploh ni. Stransko fasado na stiku s streho najpogosteje enostavno zaključuje niz v malto položenih korcev. Včasih so korci podloženi z nizom kamnitih plošč (skrl), ki iz ravnine fasade segajo le minimalno.

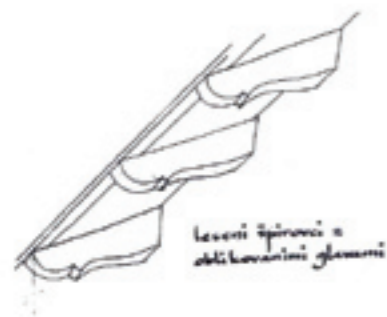
Avtor fotografije: Ljubo Lah

Avtor fotografije: Ljubo Lah

Risba: Mitja Mozetič

Avtor fotografije: Mitja Mozetič

Skrlata streha in njeno izročilo

Graditelji skrlatih streh so bili pri oblikovanju le-teh zaradi lastnosti materiala precej omejeni: skrle so zlagali horizontalno eno na drugo, s previsi, ki niso mogli presegati polovice kamna, kar je povzročilo precej strm naklon strehe. Kamniti so bili tudi vsi napušči. Dolgi so lahko bili le toliko, da se na rob zidu položeni kamni niso prekucnili in padli s strehe in hkrati še zagotavljali spodoben odkap vode.

Vir: Arhiv Graditeljstvo Henigman d.o.o.

Ob pojavu bolj prikladnih korcev so dotrajano kamnito kritino in ostrešje zamenjali, kratki kamniti napušči pa so pogosto ostali kot dediščina oziroma še uporaben ostanek stare strehe. Zanimivi so tudi primeri, ko so obstoječo skrlato streho nad dodanim gankom podaljšali z napuščem, kritim s korci.

Vir: Družina Grmek, Kobjeglava 48

Odvajanje strešnih vod

Ko je na Krasu primanjkovalo vsega, razen kamenja, so bili še tisti redki žlebovi izdelani iz kamna. Do današnjih dni se jih je ohranilo le malo, bolj pogosti so ohranjeni kamniti nosilci žlebov. Ob prihodu korčne

kritine so se pojavili preprosti žlebovi iz sive pocinkane pločevine, polkrožnega preseka in s pločevinastimi odtočnimi cevmi, kar je poenostavilo zbiranje čiste vode. Ta je bila speljana do zasebnih ali komunskih štirn. Veliko streh ni bilo nikoli opremljenih z žlebovi.

Avtor fotografije: Nataša Kolenc

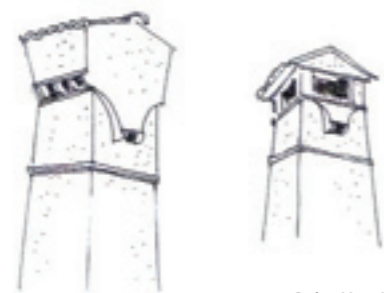
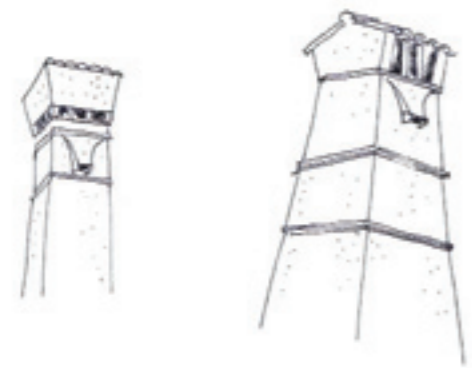
Vir: Občina Komen • Avtor fotografije: Vojko Franetič

Dimniki

Tradicionalni kraški dimniki so vsekakor lokalna posebnost in eden od simbolov kraške arhitekture. Značilno obliko so razvili predvsem zaradi funkcionalnosti, saj so se morali prilagoditi močni kraški burji. Praviloma so precej visoki, masivni, z zaprtim zgornjim delom, ki preprečuje, da bi burja dim porivala nazaj v prostor. Vsi dimniki so bili vsaj delno ometani. Kraški dimniki so, poleg funkcionalne, sčasoma pridobili tudi simbolno vlogo. Ta se odraža v pestri paleti izvedb, ki pričajo o želji po lepem in o statusu družine, ki je dimnik posedovala. Kraška hiša ima redko večje število dimnikov. Najpogosteje je bilo v hiši eno ognjišče in zato en dimnik.

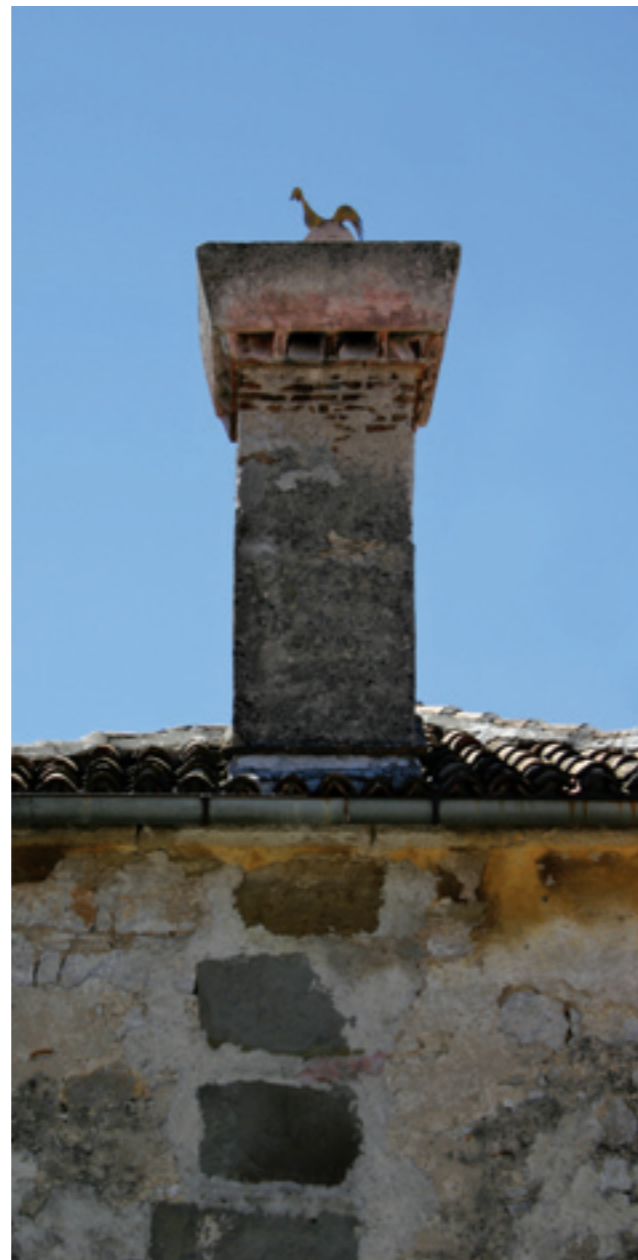
Avtor fotografije: Ljubo Lah

Risbe: Mitja Mozetič

Avtor fotografije: Ljubo Lah

Avtor fotografije: Ljubo Lah

Notranji elementi kraške hiše

Strop

Nosilni elementi stropa so bili tradicionalno skoraj izključno leseni tramovi.

Na zgornji strani so bile nanje položene deske, te so tvorile pod. Spodnja stran je bila v manj pomembnih prostorih vidna, v stanovanjskih prostorih pa običajno obložena s plohi, »narezanimi« ali obloženi s trstičjem za boljši oprijem ometa. Stropi v kletnih prostorih so pogosto tvorili oboki iz kamna.

Avtor fotografije: Mitja Mozetič

Avtor fotografije: Aleksandra Torbica

Pregradne stene

Zaradi preproste tlorisne zasnove in omejenih površin stavb so bile predelne stene, vsaj pri zelo starih hišah, redke. Izvedene so bile kot lahke pregrade, sestavljene iz lesa ali šib, ometane ter v končnem sloju zglajene in pobeljene z apnom. Kasneje se pojavijo pregradne stene iz polne opeke.

Avtor fotografije: Ljubo Lah

Avtor fotografije: Nataša Kolenc

Notranje stopnice

Najstarejše in najpreprostejše kraške hiše notranjih stopnic niso imele, nadomeščala sta jih zunanje stopnišče in gank.

V bogatejših in mlajših objektih so bile stopnice, zlasti v spodnjih etažah, kamnite in pogosto lepo kamnoseško obdelane. Zaradi cene in teže so jih v višjih nadstropjih nadomeščali z lesenimi.

Vir: Občina Komen • Avtor fotografije: Vojko Franetič

Tlaki v hiši

Izvedbe tlakov so bile običajno zelo preproste: grobo kamnito nasutje in steptana zemlja v pomožnih ali gospodarskih prostorih v pritličju, deske v drugih prostorih in v nadstropjih. Veža in kuhinja sta bili pogosto tlakovani s kamnitimi skrlami, bolj ali manj pravilnih oblik. Kakovostno obdelan kamen je pričal o gmotnem položaju lastnikov. Kamni, po katerih so hodile generacije prebivalcev hiše, so sčasoma dobili značilno gladko, sijočo površino.

Hišna oprema

»Kraškost« hiše je odražala tudi vsa notranja oprema – od preprostih lesenih predmetov do umetelno klesanih kamnitih kosov.

Vir: Občina Komen • Avtor fotografije: Vojko Franetič

Vir: Občina Komen • Avtor fotografije: Vojko Franetič

